

Mária kultusz a magyar művelődéstörténetben

– vázlat –

Szakirodalom:

BÁLINT Sándor

1977 *Ünnepi kalendárium* I–II. Budapest

BÁLINT Sándor–BARNA Gábor

1994 *Búcsújáró magyarok*. Budapest

P. JOKNER Domonkos O.S.B

1936 Mária a liturgiában. *Pannonhalmi Szemle*, 85–93.

PELIKAN, Jaroslav

1998 *Fecioara Maria de-lungul secolelor*. Locul ei în istoria culturii. București, Humanitas

A Mária név eredete, jelentése:

- héber „Mirjám”: = 1. ’úrnő’ 2. ’kövér’ (szépségeszmény volt Keleten) 3. ’Isten kedveltje’, ’kiválasztott’, ’kiváló’.

Mária a teológiai irodalomban:

A. *Szentírás* szűkszavúsága:

- Lukács és Máté evangéliuma Jézus születésének eseménysorában említi.
- János evangéliumában kétszer jelenik meg: a kánai menyegző szereplőjeként és Krisztus kereszttje alatt.
- Szent Pál az *Apostolok Cselekedeteiben* említi.
- Az Apokalipszis Napbaöltözött Asszonya is Mária-megjelenéseként értelmezhető.

B. Az *apokrif evangéliumok* bőbeszédűbbek: Jézus születése, gyermekkora, halála, Mária elszenderülése stb.

C. A *középkor teológusai*, „szent doktorai” (Szent Anzelm, Szent Bernát, Szent Bonaventúra stb.), majd nyomukban a 15. századi magyar ferencesek is (Temesvári Pelbárt, Laskai Osváth, Igali Fábián stb.) terjesztik a az apokrif hagyományokat („non est scriptum, sed pie creditur”) → út a néphagyományba: Mária-költészet, Mária-epika.

A. A Mária-dogmák

1. Mária istenszüelő (theotokosz, Mater Dei)

- A pogány vallások mintájára alakul ki az istenanya képzet.
- A 325-ös niceai zsinat mondotta ki Krisztus istenségét, a későbbi zsinatok lezárták a krisztológiai vitákat (431: efezusi, 451: chalcedoni) és dogmává emelték Mária istenanyaságát. Heves dogmatikai viták zajlanak: Krisztusban az Atyától van jelen az isteni, Máriától az emberi természet. (Az 5. századig ez utóbbi a domináns a kultuszában.) A vitát az is okozta, hogy a „tokosz” szónak ‘erőszak’, ‘szülés’ jelentése volt: Isten lealacsonyításának tekintették.
- Ünnepe: január 1-je: Mária Istenszüelő ünnep. – Nincs népi kultusza.

Raffaello Sanzio: *Sixtusi Madonna*, 1513–1514 – Gemäldegalerie, Drezda
(A képen még Szent Sixtus és Szent Borbála látható.)

2. Mária a Szentlélektől foganta Jézust (az Annuntiatio dogmája)

- A VI. századtól ünneplik.
- Tárgya: Mária szüzi foganása és istenanyasága.
- Ünnepe: márc. 25. – Magyar kultúrában: Gyümölcsoltó Boldogasszony (Már a Winkler- és Debreczeni-kódexekben megjelenik.) – Természetes teljességét dec. 25-én nyeri el.
- Népi kultusza:
  - A dogma imái: Üdvözlégy, Úrangyala. – Pl. Temesvári Pelbártnál: aki ezen a napon ezer Üdvözlégyet elimádkozik, annak teljesül a jóra való kívánsága. (franciskánus eszmeiség) – A hagyományos világban hajnalig tartó zsolozsmákat tartottak.
  - A magyar néphagyományban ez a nap az oltás, a szemzés napja, hiszen Mária is e napon fogadta méhébe Jézust. Hiedelem: Az e napon oltott fát nem szabad kivágni, mert vér folyik belőle, aki kivágja, megvakul, holta után pedig elkárhozik. (Göcsej) – A tabu megszegésével kapcsolatos mondák (lásd: Bálint S. 1977. I. 273–274)
  - Buda környéki sváb falvakban ezen a napon kitárták az istállók ajtaját, hogy a fecskék, az Isten madarai ott fészkeljenek. A rítus célja tűz ellen való biztosítás.
  - A bánási bolgárok és a szabadkai bunyevácok vörös bort isznak ezen a napon, mert hitük szerint az ekkor ivott bor vérré válik az ereken, és egészségesek maradnak. Így szaporítják a vérüket. (Bálint S. 1977. I. 272–273.)

- Egyházművészeti téma is: a születő élet csodája, a tavasz misztériuma (pl. ezt ábrázolja a csíkszentdomokosi mellékoltár egyik 15. századi képe)
- Kevés a patrocínium, mert bőjt közepére esik. Erdélyben: Szamosújvár, Szamosbethlen.

Simone Martini: Angyali üdvözlés, 1333. – Galleria degli Uffizi, Firenze

Angyali üdvözet, 1500 körül – Csíki Székely Múzeum (eredetileg: csíkszentdomokosi oltárkép)

3. **Maria Immaculata** (Szeplőtelen Fogantatás, immaculata conceptio vagy Mária szentségének dogmája)

- Tartalma, jelentése: Isten Éva bűnét Szűz Mária által rendelte el kiengesztelni, aki a szeplőtelenül fogantatott (értsd: az eredendő bűntől mentes, immaculata) és soha bűnt nem követett el

- A 8. századtól ünneplik, de csak 1854. december 8-án jut nyugvópontra a vita. – A lourdes-i kegyhelyet 1858-ban a dogma népszerűsítésére hozzák létre. Újabb emlékoszlopokat emelnek, a lourdes-i jelenések hatására kápolnákat hoznak létre. – A középkorban a legnagyobb Mária-ünnepek egyike. Magyarországon a 12. sz. végétől kimutatható (a latin Pray-kódex ír róla a 13. század elején). A középkorban a franciskánus szellem veszi védelmébe Mária kiváltságát (Napbaöltözött Asszony) – A dogma ellenzésének oka: a női nemről alkotott antik elképzelések még sokáig hatottak Nyugaton. Szent Ágoston döbben rá Szűz Mária bűntől való mentességére. – Mária szentsége nem Mária érdemeiben rejlik, hanem az isteni akaratban, egyéni kegyelem.

Az immaculata conceptio dogma két ikonográfiai ábrázolása:

* A **Napbaöltözött Asszony** szimbolizmusa (lásd: Bálint 1977. I. 52–70.)

- A franciskánus obszervancia védelmébe veszi Mária kiváltságait, a Szentírásra hivatkozik: 1. Genézis 3.15.: „Ellenségeskedést vetek közéd és az asszony közé, ivadékod és ivadéka közé: Az széttiporja fejedet, te pedig a sarka után leselkedel.” 2. János Jelenései 12. 2.: „És nagy jel tűnék fel az égen: egy asszony, akinek öltözete volt a nap, és lába alatt a hold, és fején tizenkét csillagból álló korona. És áldott állapotban lévén kiálta, szülni akarván, s a szülés gyötrelmeit szenvedé... stb.” = A Szeplőtelen fogantatás obszerváns védelmének biblikus forrásai.

- Zrínyi Miklós a Szigeti veszedelem invokációjában a Múzsát a Napbaöltözött Asszony attribútumaival látja el, a költő voltaképpen Máriát invokálja: „Musa te, ... fényes mennyei szép csillagokbul, / van kötve koronád holdbul és szép napbul; // Te ki szűz Anya vagy és szülted Uradat, / ... Szentséges királyné, hívom irgalmadat.” (Bálint 1977. I. 56.)

- A török pogányság elleni küzdelem szimbóluma: misztikus-mágikus jelkép.

A csíksomlyói kegyesbaba, 1510–1515 körül

ERDŐSZENTGYÖRGY – római katolikus templom (Sângeorgiu de Pădure)

Az újonnan épült római katolikus templom szentélyében kapott elhelyezést az a Mária-szobor, amely a hajdani, vízzel elárasztott bözödújfalui templom tartozéka volt. Előképe az Apokalipszis víziójában (Jel. 12, 1.) megjelenő Napbaöltözött Asszony, mandorla alakra emlékeztető sugárkoszorúval, lába alatt emberarcú holdsarlóval, feje körül tizenkét csillagból álló koronával. Az életnagyságú, hársfából faragott és gazdagon festett, fémszínezett faszobor – a hátoldal kiképzése és a rögzítési szegek alapján – hajdan egy szárnyasoltár központi fülkéjében állhatott.

- Az immaculata conceptio *patrocíniumai* Erdélyben: Csíkménaság (korábban Szent Ménász?), Medgyes, Óradna, Székelyhíd, Déva. – Néhol (pl. Csíkmémaságon) a Napbaöltözött Asszony szobra is a templomban van.

* A Jessze fája jelkép

- Jelentése: Jézus ószövetségi családfája. (Izaiás jóvendöléséből, lásd: 11. 1.)

- Jessze virága Mária. – Ábrázolása pl. Szászsebes főoltárán: Jessze testéből kinyúló törzs

A folklórban:

- Népénekekben, karácsonyi köszöntőkben: „Jessze fája”, „Jessze virága” (lásd pl. Bálint 1977. I. 58.)
- A népi imádságok kozmikus genezis motívuma analóg az ószövetségi jelképpel: „Ég szülte földet, / föld szülte fát, / fa szülte ágát, / ága szülte virágát, / virága szülte bimbaját, / bimbaja szülte Szent Annát, / Szent Anna szülte Máriát, / Mária szülte kicsi fiát, a világ megváltóját!” – Vö. Winkler-kódex: „Édesanya, boldog anya, / Verágszülő Szűz Mária.” (Bálint S. I. 1977. 57.)

Jessze fája, Gyöngyöspata, oltárkép

Jessze fája – Freskórészlet, Sucevița, kolostor

4. *Mária Szűz volta* (a testi érintetlenség dogmája)

- Tartalma: Mária szűz volt Jézus születése előtt, közben és a szülés után is. Lásd Mária megnevezéseit: Szűz Anya, Szent Szűz, Szűz Mária stb.
- A dogma jelentése: az ember transzcendens voltának hangsúlyozása.
- Története: A gnosztikusokat, akik nem tudták ezt elképzelni, az egyház eretnekeknek nyilvánította. A dogmát a II. konstantinápolyi (553.) és a lateráni (649.) zsinatok hirdették ki ünnepélyesen.
- Nincs különösebb népi kultusza.

Sandro Botticelli: Oltárkép, részlet, 1484. – Staatliche Museen, Berlin

5. Mária mennybevitelének (assumptio) dogmája

- A Szeplőtelen Fogantatás teológiai következménye: ha Mária mentes volt az eredeti bűntől, akkor mentes kell legyen annak következményétől is, tehát teste nem maradhat az enyészetnek, és Krisztus akarata szerint teljes testi szépségében kerül az örökkévalóságba. – A dogma szimbolikus jelentése: az egyház középkori, testet megvető aszkétikus szemléletével szemben a test és az anyag felmagasztalását célozza.

- Noha régi kultusza van (már az 5. században ünneplik), az egyház későn fogadta el: XII. Pius 1951-ben emelte dogma rangjára. (November 1-jén hirdették ki, nem Mária-ünnepen, ezzel is jelezve, hogy Mária helye a szentek között van.) – Már Szent István is megülte, Nagyboldogasszony (aug. 15.) oltalmába ajánlotta magát és országát (Mária Patrona Hungariae).

- Népi kultusza: – A középkor Mária halálát, a barokk Mária mennbevitelét ábrázolta szívesebben. – A népi kultuszra hatottak a vallásos népkönyvek, ponyvák stp. (pl. *Makula nélkül való tükör*). – Szokások: virágszentelés Nagyboldogasszony napján (népiesen: „virágáldás”). Az ekkor szentelt virágot a halottak koporsójába tették, tisztító cézzalattal füstöltek a szentelt virággal (pl. halottas házaknál). – Nagyboldogasszony (aug. 15.) és Kisboldogasszony (szept. 8.) közötti időszakot szerencsés gazdasági időszaknak, foganatos időnek tartották („két Boldogasszony köze”, „két Asszony köze”, „Nagyboldogasszony nyolcada” stb.). Szimbolikus jelentőségű, hogy Szent István ünnepe (aug. 20.) is beleesik.

Giovanni Battista Piazzetta: *Mária mennybevétele*, 1735. – Budapest, Szépművészeti Múzeum

Mária Szentháromság általi megkoronázása. Csíkszentdomokosi oltárkép. 15. század – Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda

Nagyboldogasszony napján szentelt virág, Trunk, 2009. aug. 15.

6. Mária a kegyelmek közvetítője (*Maria mediatrix, Maria advocata*)

- Tartalma: Mária a bűnösök szószólója, a hozzá fordulók érdekében fiánál közbenjár. – A Mária-kultusz Európa népeinél erősen alanyi, közvetlen viszonyt fejez ki. Például Mária megnevezései: Madonna, Notre Dame, Our Lady, Boldogasszony Anyánk stb.

- A Patrona Hungariae képzet ebből a dogmából eredeztethető. Mária menedék, védelem. Vö.: „Sub tuum presidium refugimus” („a te oltalmad alá menekülünk”) – ez az egyik legősibb Mária-ima.

- A népi Mária-képet ez a dogma határozza meg alapvetően: az advocata funkcióból következően Mária az elesettek, szegények pártfogója. → A legtisztább lény esedezik értünk. („Szent Fiad, a mi Urunk anyjának közbenjárására nyerjünk üdvösséget!”) De közvetlenül is lehet Máriához fordulni és segítségét kérni (pl. Ave Maria, Mária-antifónák stb.)

- A Földi Anya – Égi Anya képek egymásba mosódnak: úgy helyezik a maguk környezetébe (pl. az Örök anyja: szorgos háziasszony, mos, varr, főz, várandós stb.), hogy égi lényegétől nem fosztják meg.

- A népi Mária-költészet folklórműfajai: vallásos népének, Mária-siralom, Mária-altató, legendaballada és románc, legenda, archaikus népi ima stb.

B. Egyéb Mária-ünnepek az egyházi év folyamán

- Az advent Mária ideje, ill. december Mária hónapja. → Célzások Máriára, a Mária-ünnepek dallamai a misében.

- Május Mária hónapja: ez újabb keletű kultusz (az Égi szűz Virág tisztelete). – Mária-antifóna: „Mennynek királyné asszonya, örülj szép szűz, Alleluja...”

1. Mária születésének ünnepe (szept. 8.)

- Az immaculata conceptio tanának (dec. 8.) összefüggésében nyer értelmet. Népi nevén: Kisboldogasszony napja, Kisasszony napja.

- Gazdag apokrif hagyományai vannak, amelyek a magyar kódexirodalomba is bekerültek (pl. Teleki-, Horváth-, Tihanyi-, Debreczeni-kódexek). – Az apokrif hagyományok: már Mária születésénél is megjelenik Gábiel arkangyal, és citeráját veri Názeretben; születésekor égi zene hallatszik, a magyar néphit szerint is angyalok zenélnek a mennyben ennek a napnak a hajnalán stb.

- A néphagyományban: A Szeged környéki Tápén a kelő Napot várták ezen a napon, mosakodtak a Marosban, amit „radnai víznek” neveztek. – Mivel Mária „Isten áldott földje”, amelyből az üdvösség virága és gyümölcse sarjad, a vetőmagot ennek a napnak a hajnalán kitették a földre, hogy az „Úristen szentelése” fogja meg (Balaton vidék, Göcsej).

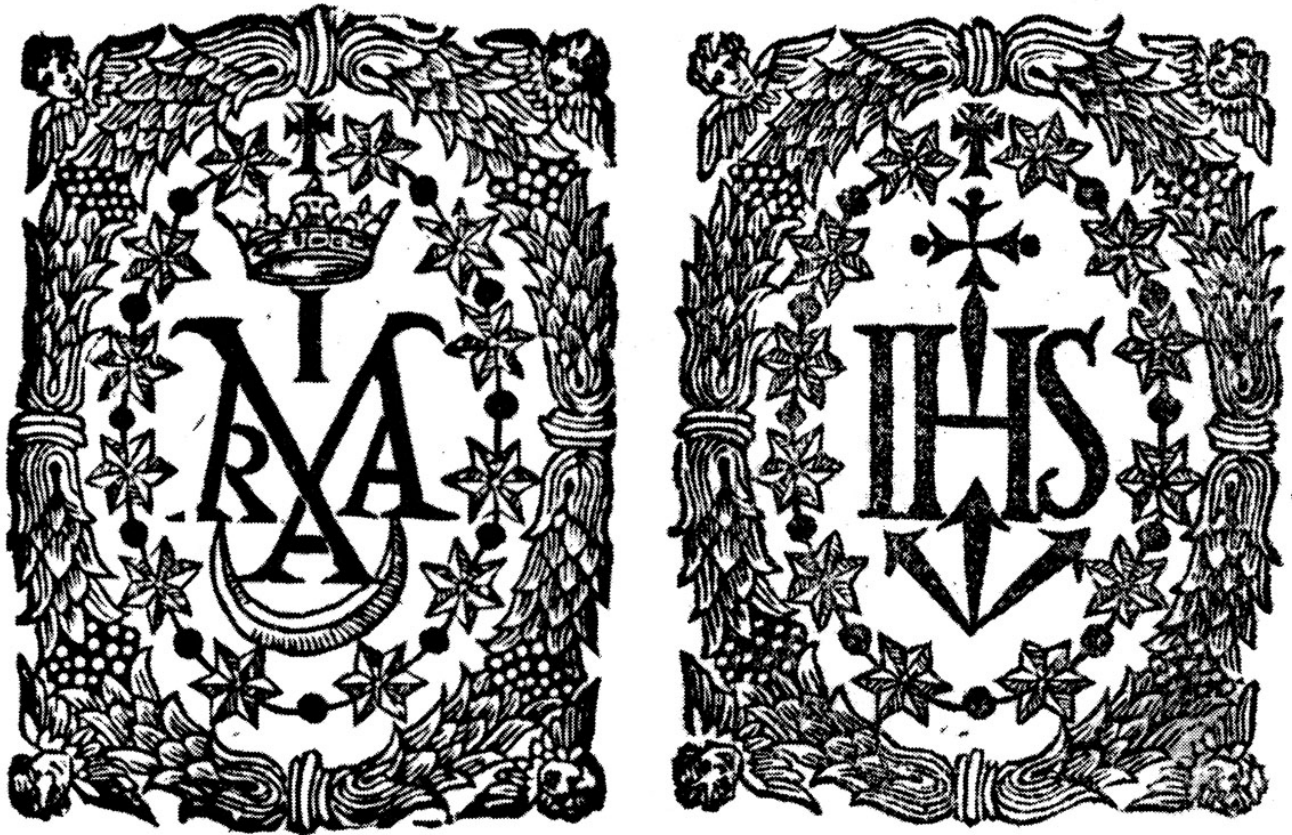
Mária születése jelenet táblaképről szobabelső ábrázolással, Lipppa 1510-1520. – Régi magyar öltözködés. Viseletek dokumentumok és források tükrében. Szerk.: Mojzsis Dóra. Magvető, Budapest, 1988, 13. színes kép.

2. Mária nevének ünnepe (szept 12.)

- Jézus nevének mintájára keletkezett: „festum nominis Beatae Mariae Virginis”
- A magyar nyelvben Mária nevének előtagjai a Boldog-, Szép-, Szent(séges)-. Nevének kiegészítései: asszony, boldogságos. → Ezeknek honfoglalás előtti, az ősi magyar hitvilágban gyökerező magyarázatuk ismert (pl. „asszony” = anya; „boldog” = kövér, állapotos; „szép” = szent, szűz, tiszta stb.), de lehetséges a honfoglalás utáni névkeletkezés is.
- Mária (és Jézus) nevének emblematikus értéke van, pl. csatakiáltásként használták, óvó funkcióban széles körben elterjedt.
- Mária nevének tisztelete a középkori szómisztikában gyökerezik. Temesvári Pelbárt szerint Mária nevének öt betűje azt az öt igen nagy jótéteményt jelenti, amellyel elárasztja a földet: M = Mater misericordiae et mediatrix (az irgalmasság anyja, a világ szószólója), A = advocata (az emberi nem szószólója), R = repatrix ruinae (minden romlás helyreállítója), I =

illuminatrix (az egész világnak és az egyháznak a megvilágosítója), A = auxiliatrix (minden szükségben a nyomorúság segítője) (Lásd: Bálint 1977. II. 274–275.)

- Az ünnep (szept. 12.) keletkezésének történelmi magyarázata van: 1683. szept. 12. Bécs felszabadításának napja: a főváros felszabadítását Máriának tulajdonítják. XI. Ince pápa rendeli el a nap tiszteletét. I. Lipót császár a passauai Mariahilf-kegykép előtt könyörgött a győzelemért, ezért itt lesz Mária nevének fő búcsús helye. (Mária nevének kultusza ma is németes jellegű Magyarországon.)

Mária- és Krisztus monogram. Fametszet. In: *Képes katekizmus*, 1624. Pozsony
(http://typographia.oszk.hu/html/uk/nyomdak/jezsuita_pozsony_uk.htm)

3. Mária hét fájdalmának ünnepe (szept. 15.)

- Mária fájdalmának emléknapiját nagypénteken („fájdalmas péntek”) is számon tartják, de az egyház külön ünnepet is szentel neki. Ez a Szent Kereszt Felmagasztalása (szept. 14.) ünnepének másnapja.

- A kultusz eredete vélhetően a keresztes háborúk korának passió-misztikájában, ill. szent kereszt kultuszában keresendő. (Bálint S. 1977. II. 279.)

- A compassio-élmény irodalmi kifejezése a ferences Jacopo da Todi Stabat Mater himnusza: „Álla a keserves anya...” (Kájoni János és Babits Mihály fordításaiból ismert).

- Egyik jelentős, régi patrocíniuma: Kolozsmonostor

Hétfájdalmú Szűzanya kegyzsobra, Nagytapolcsány (Nyitra vidéke), 1634.

Marcantonio Raimondi metszete, 1515-1516. – Párizs, Louvre

4. Olvasós Boldogasszony (Rózsafüzér Királynéja) (okt. 7., illetve október 2. vasárnapja)

- Az olvasó-ájtatosság a 15. században nyeri el mai formáját Magyarországon, a domonkosok terjesztik el ezt a kultuszt. Magyarországon az első társulatot Kolozsvárról említik 1496-ból, ahol a dominikánis (később ferencrendi) templom mellé kápolna épül (capella Rosarii) szárnyasoltárral. (Bálint 1977. II. 367.)

- Az 1571. okt. 7-én vívott lepantói tengeri csata emléknapja. A győzelmet az Olvasós Boldogasszonynak tulajdonítják, ugyanis V. Pius pápa felszólította Európát, hogy olvasót imádkozva könyörögjön a keresztények győzelméért. Ekkor születik meg a Keresztények Segítsége (Auxilium Christianorum) Mária-invokáció is, ami bekerül a Loretói litániába (Mária-litánia, kezdete: „Uram irgalmazz nekünk...” is).

- A győztes csata Európa-szerte, így Magyarországon is terjeszti a Loretói Szűz tiszteletét (itt imádkozott Mária-hoz Colonna bíboros, V. Pius pápa hadvezére a csata előtt). – Az ünnepet hivatalosan 1716-ban XI. Kelemen pápa rendelte el. Kolozsváron a ferences templomban 1745-ben felépült egy ferences kápolna a Loretói Szűzanya tiszteletére. (Külső domborműve a Mária názáreti házáat Loretóba szállító angyalokat ábrázolja.)

5. A Magyarok Nagyasszonya (október 8.)

- Az ünnep megülését Vaszary Kolos magyar hercegprímás kérésére a millennium évében (1896) évében engedélyezi a pápa, de az ünnep később a liturgikus reform rendelkezései (1971) értelmében Mária neve napjára tevődik át (szept. 12.) 1980-ban II. János Pál pápa a Szent Péter-bazilika altemplomában a II. Szilveszter pápától kapott - és a bazilika bővítése miatt 1776-ban lebontott - kápolna helyett az új magyar kápolnát okt. 8-án szentelte fel a Magyarok Nagyasszonya tiszteletére.

- Korábban Máriát mint Magyarország patrónusát Nagyboldogasszony napján ünnepelték.

- A jelkép a törökellenes harcok korában kivételes jelentőségre tett szert (vö. Napbaöltözött Asszony).

- A barokk korban alakult ki a Patrona Hungariae ikonográfiája: a Szűzanya fejére a magyar szent Korona Kerül (a 12 csillagból álló korona helyett), baljába az országalma (a kis Jézus helyett), jobbába az ország jogara.

- Irodalma: Bálint S. 1977. II. 369–375.

6. Kármelhegyi (Skapulárés) Boldogasszony (júl. 16.)

- A kármelita rend kiváltságos Mária ünnepe. – A kármeliták szellemi őse a bibliai Kármel hegyén remetéskedő Illés próféta. A rendalapító Stock Szent Simonnak (megh. 1265.) a hagyomány szerint az angyalok és szentek kíséretében megjelent Szűz Mária és egy vállruhát (skapuláré) nyújtott át neki, azzal az ígérettel, hogy aki ebben hal meg, nem jut a pokol tüzére. Az evangéliumi mennyegzős ruhára emlékeztető rendi köntös a szent életre való törekvést jelképezi. Később kiterjesztették minden hívőre ezt a kiváltságot, és a kármelita vállruha mellett nyakban hordott érem is kifejezhette az épületes életmód vállalását. – A Kármelhegyi Boldogasszonyt ábrázolja Máriaradna kegyképe (egy 1669-es olcsó réznyomat) is: az egyik karján a kis Jézust tartó Mária a skapulárét nyújtja a híveknek.

- A tisztítótűzben szenvedőknek a segítsége. (A néphagyomány szerint a radnai papírra nyomott kegyképet a törökök egyéb templomi tárgyakkal együtt tűzre vetették, de a kép sértetlen maradt, nem égett el.) Kultuszát a tridenti zsinat idején erőteljesen terjesztették, ugyanis a reformáció tagadta a tisztítótűz létét.

7. *Havi Boldogasszony (aug. 5.)*

- Eredetileg a római S. Maria Maggiore templom (a kereszténység négy nagy római bazilikájának egyike) felszentelési évfordulója. A középkori Rómában hófehér rózsaszirmokat hullajtottak a nép közé, annak emlékére, hogy a templom helyét egy nyári éjszakán hulló hó jelölte ki egy pápai (Liberius pápa) látomásban.

- Magyarországon a 15. századtól van kultusza. Legjelentősebb titulusa az 1444 táján alapított szegedi alsóvárosi ferences templom és kolostor.

A *Patrona Hungariae* és a *Regnum Marianum* eszmekör

Szakirodalom:

- Németh László: A *Regnum Marianum* állameszme. *Regnum* 1940–1941. 221–292.
- Waczulik Margit: A magyar barokk vallásos nemzeti öntudat kialakulása. *Regnum* 1942–1943. 720–733.
- Hóman Bálint–Szekfű Gyula: *Magyar történet* IV. 1935. 373–377.
- Dr. Tóth Zoltán József (szerk.): *A Szent Korona-eszme időszerűsége*. Tanulmánykötet. Budapest, 2004.

Az országfelajánlás és az Árpád-ház Mária kultusza

- Az Árpád-ház Mária tiszteletének forrása a Boldogasszony-kultusz, ami talán az Emese-hagyományban gyökerezik (a turulmonda az Árpád-ház eredetmondája): Mária az Árpádok mennyei édesanyja és védő királynéja. Pl. Árpád sírja fölé Mária tiszteletére emeltek templomot Fejéregyházán, Mária patronálta a székesfehérvári, esztergomi, kalocsai, győri, váci székesegyházakat.

- Az országot védő Istenanya képzetét Szent István alapozta meg: Nagyboldogasszony ünnepét Székesfehérvárt mindig megülte, jelképes volt, hogy halála (égi születésnapja) is a két Boldogasszony ünnepe közé esett. – Az országfelajánlás gesztusa.

- Szent László továbbfejleszti az Árpádok Mária tiszteletét: országát a lovagi eszmény jegyében Regnum Mariánummá teszi.

- Nagy Lajos a magyar Mária-kultuszt európaivá tágítja, pl. Aachenben, Máriacellben, Czesztochovában létesítményeket hoz létre, ezek magyar nemzeti búcsús helyekké is válnak.

A reformáció Mária-ellenessége

- Luther még nem foglal állást ellene (prédikációit az Üdvözléggel fejezi be, Mária közbenjárását kéri), később elutasítja. – Pl. Pázmány Páter a 17. században lutheránus házaknál is látott még Mária-képeket „Patrona Hungariae” felirattal.

- Kálvin radikálisabb: egyértelműen elutasítja a Mária-kultuszt. Egy Gyarmathy nevű református prédikátor írja: „*Isten helyett a Szűzanyának zengenek zsoltárt, Te Deumot, litániát, rózsafüzért.*” Horváth András, „barátból lett pap” írja: „*Fegyverrel szerzi pápa ő szerzését, / Nagy Karácsony előtt agyaras miséjét, / Tisztelni akarja az Krisztus szülejét, / Mert Szűz Máriától várja idvösségét.*” A reformáció képrombolása. a Mária-kultusz ellen: pl. Eperjesen Mária képét kivágják az oltáron, ganajba teszik. – A katolikus oldal hálátlansággal vádolja a protestánsokat: „*Ilyen böcsöletes, drága és kiválasztott nemes asszonyunk: ez ország oltalma: áldott Istennek Szent anyja*” ellen is merik hangjukat hallatni.” (Monoszlai András katolikus szerző) A katolicizmus a 17. századi Erdélyben visszaszorul: csak a „szokott helyeken” engedik őket működni (Kolozsmonostor, Csík, Udvarhely, Mikháza), püspökük nincs, papszentelés nincs.

Az ellenreformáció ideológiája a Mária-kultusról

- A „*miért büntet az Isten?*” kérdését a hagyományos világ embere egyéni, közösségi és nemzeti vonatkozásban egyaránt felteszi. – A kérdés a 16. és 17. században aktuális: pl. Dózsa parasztháborúja (1514), Mohács (1526), Buda eleste (1541), Erdély romlása (1657–1661), a török hódoltság Apafi korában stb. Az erdélyi református fejedelmek magyarországi hadjáratait is a magyarság megosztásaként értékelik, 1690-re Erdély jelentéktelen kis tartománnyá válik, kiszolgáltatva a Habsburgoknak. A főnemesség erkölcsi romlását a belháborúk, a főurak egymás elleni „ligái”, a vallási intolarenia (pl. egymás kulturális értékeit pusztítják) stb. jelzik. Bethlen Miklós írja: „*megevők és megemésztők ezt a népet teljességgel, s olybá levénk, mint a nyáj között futkosó farkasok*”. → Az ország romlásának okai a protestánsok szerint a katolikus papság, a római pápa bűnei, az „Antikrisztus” uralkodása stb., de ez az ideológia egyre kevésbé hatékony. – Ezzel szemben egyre erősödik a katolikus oldal magyarázata, amely **a Magyarországot ért történelmi csapásokat a Máriától, az ország pártfogójától való elfordulásnak tulajdonítja.** Ennek az eszmének a terjesztői: magyar ferencesek, jezsuiták, szerviták Loretoiban, Mária-kongregációk a főrendek körében stb. Pázmány Péter is arról prédikál, hogy a magyarok „korábban Boldogasszony katonái voltak”, és az ország erős volt. Erdélyben pl. felvetik, hogy csak Csík menekült meg a töröktől, ti. csak ott maradtak meg katolikusoknak. – A „megoldás“:

„Nem hagyott el végleg Mária!”. A protestánsok a haza egysége érdekében térjenek vissza a nemzeti jellegű Mária-kultuszhoz. – Pl. Kopcsányi Márton ferences 1631-ben Bécsben könyvet ad ki Mária életéről középkori munkák nyomán, aminek önálló fejezete az országfelajánlás. Ideológiája: Isten csak Mária és Szent István érdemeiért könyörül meg Magyarországon, amit a török és az eretnokség pusztít. A könyv befejezése egy verses ima Máriához: „*Magyarország patrónája, / Mennyei-földnek királynéja, / Tekints a te oltalmadra / Bízott Magyarországodra. / Kinek nyargalja mezejét / Mahomed fogyatja népét. / Fővárosit új tanítók / Dögleltetik oltárrontók / Maguk egymást pártütéssel / erőltetik veszéllyel. / Méltán szenvedünk sok csapást, / Sok pusztítást, sok kárvallást, / Ez a zsoldja az új vallásnak, / a hitben válogatásnak, / A hittől elszakadásnak, / szabadságra lázadásnak. / De vagyunk még ó, Mária! / Magyarország Patrónája, / Követjük, s áldunk tégedet. / Kik e világi inségben / Hozzád óhajtunk mennyeiben. / Nyerj az Anyaszentegyháznak / Győzedelmet királyunknak. / Országunkban békességet, / Igaz hitben egyezséget.*” (A vers több imakönyvbe is bekerül, terjed.)

A Mária kultusz újraéledése a barokk korban

A szeplőtelenül fogant istenanya Magyarország patrónusa és közbenjárója. Ez *Egészen szép vagy Mária...* csíksomlyói búcsús ének latin eredetije:

Tota pulchra es Maria / Tota pulchra es Maria. / Et macula Originalis, non est in te: / Et macula Originalis, non est in te. / Tu gloria Jerusalem / Tu laetitia Izrael. / Tu honorificentia populi nostri. / Tu advocata peccatorum. / O Maria, o Maria. / Virgo prudentissima: / Virgi clementissima. / Ora pro nobis. / Intercede pro nobis ad Dominum Jesum Christum: / Ut defendat Regnum istud. / Amen. (Kájoni J.: *Cantionale Catholicum*. 1719. – Lásd: Domokos P. P. 1979. 486.)

A Mária kultuszt erősítő **történelmi események**:

- Bécs visszafoglalását (1683. szept. 12.) Máriának tulajdonítják, aki a „keresztények segítsége”. Ennek emlékére ünnepet rendel el az egyház (szept. 12. Mária neve napja lesz).
- Magyarország visszafoglalása nyomán erősödik a hősiség kultusz. Pl. a Buda visszafoglalásáért (1686) harcoló csapatokat erős máriás lelkesedés hatja át.
- Erdély a *Diploma Leopoldinum* (1690) nyomán szervezett tartománnyá lesz a korábbi anarchia helyett.
- I. Lipót 1693-ban a szalánkeméni csata után megismétli a Szent István-i országfelajánlást, megújítja az évszázados szerződést a nemzet és Mária között, amikor a Patrona Hungariae-nak ajánlja az országot, családját, és önmagát

* **A Regnum Marianum történetfilozófiája** a régi határokon belüli **integer Magyarországot**, a magyar államterület teljességét posztulálja a koronás királyok egységes vezetésével, a Magyarok Nagyasszonyának oltalma alatt. Például a kor jogfelfogása szerint a Magyar Koronától függetlenedett protestáns erdélyi államalakulat történelmi csőd volt, 1690-ben visszaállt az egységes magyar államiság.

- A történetfilozófia optimizmusa (↔ a török korszak pesszimizmusa):

1. hit a jövőben, öröm, biztonság: Szent István örökjogon (iure haereditario) adta át az országot, és a Nagyasszony megvédi az ő örökségét, ez volt a titka Magyarország csodaszerű fennmaradásának.

2. A magyar nemzeti erények – pl. a vallásos érzés, a szent élet, a hadi virtus stb. – Mária ajándékai, ezeket kell táplálni.

3. A 18. század felívelő időszaka a nemzet történelmében (pl. erős polgárosodás, városiasodás, építkezések, demográfiai gyarapodás stb.), és ez azt a gondolatot sugallja, hogy a Máriához visszatért magyarság ismét önmagára talált, optimista nemzeti öntudat alakult ki.

- Miért **barokk jellegű** ez az eszme?

1) Ellentétre épül → barokk feszültség:

- Máriával a középkorban ↔ Mária nélkül ma
- virágzás, egység ↔ romlás, megosztottság
- szent élet (vö. magyar szentek, hősök) ↔ erkölcsi romlás
- heroizmus ↔ büntudat, csalódás, reménytelenség

2) A hősi életideál dicsérete:

- A középkorban az Athleta Christi volt az eszmény (főleg Szent István, Szent László) – hős + szent + király egyszerre
- A múlt büszke öntudata: senkinél sem vagyunk alábbvalóbbak, ti. szentjeink, hőseink vannak

3) Nemzeti jellegű (az integer Magyarország 1690-ben újra megvalósult): → dicsőség, büszkeség

- A jogi képzetekkel szemben **a népi vallásosságban a csodás elem kerül előtérbe**: Mária Magyarországon mutatja meg a csodáit (a magyar búcsús kegyhelyek zöme barokk kori Mária-kegyhely), a csodás Mária-képek, -szobrok, a rózsafüzér kultusza. → Gazdag népi Mária-költészet keletkezik a barokk korban.